

Absolutní spojitost funkcí

Prostory spojitých funkcí

Připomeňme formou rychlého shrnutí na úvod význam obvyklých značení prostorů spojitých funkcí.

$C(\Omega)$ ... (komplexní) funkce spojitě na oblasti Ω ,

$C^k(\Omega)$ ... funkce se spojitými (parciálními) derivacemi do k -tého řádu,

$C^\infty(\Omega)$ ... nekonečně diferencovatelné funkce,

$C_c(\Omega)$ ... spojitě funkce s kompaktním nosičem,

$C_c^\infty(\Omega)$ ... nekonečně diferencovatelné funkce s kompaktním nosičem, též testovací funkce,

$C_\infty(\Omega)$ ... funkce klesající k nule u hranice Ω ,

$\mathcal{S}(\mathbb{R}^n)$ ... Schwartzův prostor rychle ubývajících funkcí.

Pro další informace, přehled a odvození vztahů mezi některými z těchto tříd čtenáře odkážeme v knize na příklad 2.6.14. (Autoři naše C_c značí C_0 .)

Absolutní spojitost

Připomeňme nejprve větu o absolutní spojitosti Lebesgueova integrálu:

Věta. Nechť $f \in L^1(X, d\mu)$. Platí:

$$\forall \varepsilon > 0 : \exists \delta > 0 : \forall M \subset X : \mu(M) < \delta \Rightarrow \int_M |f| d\mu < \varepsilon. \quad (1)$$

Uvažujme $X = I = (a, b)$, interval v $\mathbb{R}$ (krajní body mohou být i nekonečné), a Lebesgueovu míru λ . Vezměme nějakou funkci $g \in L^1(I)$. Do věty o absolutní spojitosti integrálu dosadíme M tvaru disjunktního sjednocení otevřených intervalů $(a_1, b_1), \dots, (a_N, b_N)$, dozvídáme se:

$$\forall \varepsilon > 0 : \exists \delta > 0 : \sum_{i=1}^N (b_i - a_i) < \delta \Rightarrow \sum_{i=1}^N \left| \int_{a_i}^{b_i} g(x) dx \right| \leq \sum_{i=1}^N \int_{a_i}^{b_i} |g(x)| dx < \varepsilon. \quad (2)$$

Jestliže nyní g má primitivní funkci G , integrály přes podintervaly (a_i, b_i) jdou vyhodnotit Newtonovou formulí jako rozdíly $G(b_i) - G(a_i)$. Vlastnost funkce G

$$\forall \varepsilon > 0 : \exists \delta > 0 : \sum_{i=1}^N (b_i - a_i) < \delta \Rightarrow \sum_{i=1}^N |G(b_i) - G(a_i)| < \varepsilon, \quad (3)$$

motivuje definici *absolutní spojitosti funkce*.

Provedeme jedno malé zobecnění, o derivaci g budeme uvažovat pouze lokální L^1 -integrabilitu. Podmínka se tím změní na součet intervalů, jejichž všechny krajní body leží v I (a tedy do I spadají celé uzavřené podintervaly $\langle a_i, b_i \rangle$), ale o nich již nepředpokládáme disjunktnost.

Definice. Nechť I je interval na reálné ose. Řekneme, že (tradiční!) funkce F je na I *absolutně spojitá*, platí-li

$$\forall \varepsilon > 0 : \exists \delta > 0 : \forall N \in \mathbb{N}, \forall a_1 \leq b_1 \leq a_2 \leq \dots \leq b_N \in I : \sum_{i=1}^N (b_i - a_i) < \delta \Rightarrow \sum_{i=1}^N |F(b_i) - F(a_i)| < \varepsilon. \quad (4)$$

Jak jsme viděli, absolutní spojitost je v tomto uvození motivovaná tím, že F je primitivní funkcí své derivace. Pro absolutně spojitě funkce tedy platí, že jejich derivace je lokálně L^1 -integrabilní a splňuje základní větu integrálního počtu,

$$F(y) = F(x) + \int_x^y F'(t) dt \quad (5)$$

pro libovolný uzavřený podinterval $\langle x, y \rangle \subset I$. Tato podmínka je absolutní spojitosti ekvivalentní.

Derivace ve slabém smyslu

Nechť $f, g \in L^1_{\text{loc}}(\mathbb{R}^n)$, nechť α je multiindex. Řekneme, že g je *slabou derivací* α -tého řádu funkce f , jestliže pro každou *testovací funkci* $\varphi \in C_c^\infty(\mathbb{R}^n)$ platí

$$\int_{\mathbb{R}^n} f \partial^\alpha \varphi \, d\mathbf{x} = (-1)^{|\alpha|} \int_{\mathbb{R}^n} g \varphi \, d\mathbf{x}. \quad (6)$$

Jestliže slabá derivace existuje, je (až na volnost danou třídou L) jednoznačná. Označíme: $g = D^\alpha f$.

Tato definice je jednoduchou obměnou derivace v prostoru distribucí, vymezenou na regulární funkce. Jestliže by nějaká regulární funkce f měla derivaci, která je singulární, uvažujeme v rámci této definice, že slabou derivaci nemá. To se týká především funkcí, které jsou nespojitě z důvodu skoků.

Jestliže f nad $\mathbb{R}$ má slabou derivaci g , opět můžeme použít argument o absolutní spojitosti *integrálu* funkce g a ukázat, že na $\mathbb{R}$ se jedná o ekvivalentní podmínku absolutní spojitosti *funkce* f . Ovšem slabá derivace je pojem zobecnitelný i na vyšší dimenze $\mathbb{R}^n$.

Poznámka o inkluzích tříd L

Víme, že pro libovolnou dvojici $p, q \in \langle 1, \infty \rangle$, $p \neq q$, lze najít funkci, která leží v $L^p(\mathbb{R}) \setminus L^q(\mathbb{R})$. Pokud $p > q$, je takovou funkcí například

$$f(x) = \chi_{(1, \infty)}(x) x^{-1/q}, \quad (7)$$

v opačném případě naopak můžeme použít

$$f(x) = \chi_{(0, 1)}(x) x^{-1/q}. \quad (8)$$

Mezi žádnou dvojicí různých $L^p(\mathbb{R})$, $L^q(\mathbb{R})$ tedy neplatí relace inkluze.

Situace je ale jiná pro kompaktní interval I , protože protože odpadá možnost, že by integrál zdivergoval v okolí nekonečna. Vskutku, rozdíl $L^p(\mathbb{R}) \setminus L^1_{\text{loc}}(\mathbb{R})$ je prázdný pro každé p :

Věta. Nechť Ω je otevřený interval v $\mathbb{R}$, nechť $1 \leq p \leq \infty$. Libovolná funkce $f \in L^p(\Omega)$ je také lokálně integrabilní.

Důkaz. Buď $K \subset \Omega$ kompaktní. Použijeme Hölderovu nerovnost na součin $f \chi_K$:

$$\int_K |f(x)| \, d\mathbf{x} = \int_\Omega |f(x) \chi_K(x)| \, d\mathbf{x} \leq \left| \int_\Omega |f(x)|^p \, d\mathbf{x} \right|^{1/p} \left| \int_K 1 \, d\mathbf{x} \right|^{1/q} = \|f\|_p |K|^{1/q} < \infty. \quad (9)$$

Jinými slovy třída $L^1_{\text{loc}}(\mathbb{R})$ obsahuje všechny L^p jako podmnožiny.

Sobolevovy prostory

Sobolevovy prostory $W^{k,p}(\Omega)$ jsou prostory funkcí z $L^p(\Omega)$, $\Omega \in \mathbb{R}^n$ otevřená, takových, že slabé derivace $D^\alpha f$ všech řádů $|\alpha| \leq k$ jsou také třídy $L^p(\Omega)$. Podmínka $f \in W^{k,p}$ je silnější než $f \in W^{k',p}$ pro $k > k'$, takže platí odpovídající inkluze i mezi prostory.

Prostory $W^{k,p}$ mají blízký vztah k absolutní spojitosti a budou pro nás fungovat především jako zkratka k ní. Jak jsme stanovili dříve, každá funkce nad $\mathbb{R}$, která vůbec má slabou derivaci, je absolutně spojitá (což v rámci Lebesgueovy teorie znamená: je skoro všude rovna funkci, která je absolutně spojitá, nebo: obsahuje, jakožto třída funkcí, reprezentační funkci, která je absolutně spojitá), a podmínka být třídy L^p je vždy silnější než L^1_{loc} . Tedy například prostor $W^{1,p}(\mathbb{R})$ je tvořen funkcemi, které jsou absolutně spojitě a L^p -integrabilní včetně své derivace.

Platí i mnohem silnější tvrzení, obzvláště užitečné potom ve vícerozměrných prostorech:

Věta (O. Nikodým (1933)). Nechť $1 \leq p \leq \infty$, nechť $\Omega \in \mathbb{R}^n$ otevřená konvexní množina. Jestliže funkce $f \in W^{1,p}(\Omega)$, pak pro skoro všechna $x_1, \dots, x_{k-1}, x_{k+1}, \dots, x_n$ je funkce

$$g(x) = f(x_1, \dots, x_{k-1}, x, x_{k+1}, \dots, x_n) \quad (10)$$

absolutně spojitá na $\{y \in \Omega \mid y_i = x_i \forall i \neq k\}$ a L^p -integrabilní. Naopak, je-li $f \in L^p(\Omega)$, $|\nabla f| \in L^p(\Omega)$ a platí-li podmínka absolutně spojitých zúžení f na skoro všechny linie rovnoběžné se souřadnými osami, pak $f \in W^{1,p}$.

Sobolevovy prostory snoubí absolutní spojitost s Lebesgueovým pojetím funkce. V jednorozměrném případě z vlastnosti, že každá třída obsahuje reprezentační funkci v tradičním smyslu, která je absolutně spojitá, má smysl mluvit o hodnotě $f \in W^{k,p}$ v bodě – myslí se tím hodnota této reprezentační funkce. Tato vlastnost se pak přenáší při $n > 1$ na skoro všechny body. Tvrzení výše je konstruované tak, že roli derivace přejímají parciální derivace podle jednotlivých souřadnic.

Sobolevovy prostory jsou úplné vůči normě

$$\left(\sum_{|\alpha| \leq k} \|D^\alpha f\|_{L^p}^p \right)^{1/p} \quad (11)$$

či ekvivalentní normě

$$\sum_{|\alpha| \leq k} \|D^\alpha f\|_{L^p} \quad (12)$$

a tedy Banachovy.

Zvláštní případ je volba $p = 2$, při níž označujeme $W^{k,2} := H^k$. Prostory H^k splňují dokonce podmínku Hilbertových prostorů, čtenář snadno v rámci procvičení doplní k normě (11) skalární součin.

Sobolevův prostor $W^{k,p}(\Omega)$ také obsahuje všechny testovací funkce z množiny $C_c^\infty(\Omega)$. Co je zajímavé, v případě $\Omega = \mathbb{R}^n$ (pro podmnožiny platí dodatečné podmínky) platí, že Sobolevův prostor můžeme získat z $C_c^\infty(\mathbb{R}^n)$ zúplněním vůči normě (11). Platí tedy, že pro každou funkci z $W^{k,p}(\mathbb{R}^n)$ existuje posloupnost testovacích funkcí, která k ní v normě (11) konverguje.

Uvidíme, že Sobolevovy prostory hrají důležitou roli jako definiční obory operátorů. Například pro jednorozměrný operátor hybnosti $P : \psi \mapsto -i\psi'$ by přirozený definiční obor diktoval podmínky $\psi, \psi' \in L^2(\mathbb{R})$, s touto volbou bychom ale zavedli operátor, který by nebyl symetrický (natož pak samosdružený). Pro symetrii potřebujeme zaručit podmínku

$$(\varphi, P\psi) = (P\varphi, \psi), \forall \varphi, \psi \in D(P), \quad (13)$$

která je ekvivalentní možnosti integrace per partes, protože bychom chtěli argumentovat

$$(\varphi, P\psi) = -i \int_{\mathbb{R}} \varphi^*(x) \psi'(x) dx = -i [\varphi^*(x) \psi(x)]_{-\infty}^{\infty} + i \int_{\mathbb{R}} \varphi'^*(x) \psi(x) dx = 0 + \int_{\mathbb{R}} (-i\varphi'(x))^* \psi(x) dx = (P\varphi, \psi). \quad (14)$$

Ovšem skutečnost, že integrováním funkce $f'g + fg'$ dostaneme fg , je podmíněna právě absolutní spojitostí, kterou musíme k předpokladům doplnit.

Poznatky o absolutně spojitých funkcích

Uvedeme na závěr dvě důležité vlastnosti funkcí z prostoru $H^1(J)$, kde J je interval v $\mathbb{R}$. Jak již zaznělo, ač jeho funkce jsou Lebesgueovy funkce, jsou absolutně spojitě a tedy má smysl mluvit o jejich hodnotách v bodech x .

Za prvé z definic samotných není vyloučeno, že pro otevřený interval J s některým krajním bodem konečným by nemohly funkční hodnoty divergovat v okolí tohoto bodu. Podmínka absolutní spojitosti již svým zápisem vyžaduje, aby $f(x)$ bylo konečné v každém $x \in J$, ale o limitě nic netvrdí. Nicméně se snadno přesvědčíme, že v případě (silnější!) podmínky $H^1(J)$ tato konečnost porušena nebude.

Věta. Nechť J má konečný krajní bod, nechť $f \in H^1(J)$. Pak $f(x)$ má v tomto krajním bodě konečnou limitu.

Důkaz. Uvažujme bez újmy na obecnosti $J = (a, b)$, $-\infty \leq a < b < \infty$ (tedy pravý krajní bod konečný). Zvolme pevně $c \in J$. Nechť dále $x \in (c, b)$. Konečnost limity $\lim_{x \rightarrow b-} f(x)$ je ekvivalentní otázce, zda

$$\lim_{x \rightarrow b-} \int_c^x f'(t) dt = \lim_{x \rightarrow b-} f(x) - f(c) \quad (15)$$

konverguje. Ovšem integrál uvnitř limity můžeme psát jako

$$\int_a^b f'(t) \chi_{(c,x)}(t) dt, \quad (16)$$

což je díky omezenosti intervalu (c, x) integrál součinu dvou funkcí z $L^2(a, b)$, a protože $\chi_{c,x}$ konverguje k $\chi_{c,b}$ v $L^2(a, b)$ -normě při $x \rightarrow b-$, konverguje také tento výraz ke konečné hodnotě

$$\int_a^b f'(t) \chi_{(c,b)}(t) dt, \quad (17)$$

a $f(x)$ k hodnotě o $f(c)$ větší.

Důsledek. Prostory $H^1((a, b))$ a $H^1((a, \bar{b}))$, obecněji $H^1(J)$ a $H^1(\bar{J})$, jsou tvořené stejnými funkcemi.

Jestliže tímto máme ustanoveno, že limity funkcí z $H^1(J)$ konvergují v konečných krajních bodech, podívejme se ještě na případ nekonečných krajů intervalu J . Je zřejmé, že limitou nemůže být žádné nenulové číslo, ale stále by byla možnost, že funkce limitu nemá.

Věta. Nechť J má některý krajní bod v nekonečnu, nechť $f \in H^1(J)$. Pak $f(x)$ má v tomto bodě limitu 0.

Důkaz. Zkoumejme funkci $g(x) = |f(x)|^2 = f(x)^* f(x)$. Snadno se přesvědčíme, že z absolutní spojitosti f plyne, že i g je absolutně spojitá. Je tedy integrálem své derivace, pro $c, d \in J$ platí

$$\int_c^d (f'(t)^* f(t) + f(t)^* f'(t)) dt = |f(d)|^2 - |f(c)|^2. \quad (18)$$

Nechť opět $b = +\infty$ je zkoumaným krajním bodem. Protože z definice prostoru $H^1(J)$ jsou $f(x)$ i $f'(x)$ třídy $L^2(a, b)$, spěje také (18) ke konečné limitě

$$\int_c^\infty (f'(t)^* f(t) + f(t)^* f'(t)) dt =: l, \quad (19)$$

když $d \rightarrow +\infty$, a odsud má limitu i $|f(x)|^2 \xrightarrow{x \rightarrow \infty} |f(c)|^2 + l$. Ovšem s L^2 -integrabilitou na nekonečném intervalu je jedinou konzistentní limita nula.